

MİR-i ALEM

çuklu sultanlarına hürmeten böyle bir uygulamada bulunmadığını anlatır (*et-Târîhu'l-bâhîr*, s. 93). Bu bilgilerden mîr-i alemlerin sancağı Selçuklu sultanlarının başı üzerinde tuttıkları öğrenilmektedir. Selçuklular'a dair kaynaklarda "emîr-i alem" (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XII, 125; Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, II/5, s. 186, 191), "emîr-i alemdâr" (*a.g.e.*, II/5, s. 184), "emîr-ü'l-alemi's-sultânî" (Bündârî, s. 164) ve "sâhibü'l-alem" (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 430; XI, 167) şeklinde anılan mîr-i alemin sultanın önemli kumandanları arasında yer aldığı ve muharebelerde ön saflarda savaştığı anlaşılmaktadır. Nitekim Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıcarşan'ın Musul yakınlarında Büyük Selçuklu kuvvetleriyle yaptığı savaşta sâhibü'l-alemin üzerine hücum edip onu ağır şekilde yaraladığı (*a.g.e.*, X, 430), Irak Selçuklu Sultanı Mes'ûd b. Muhammed Tapar ile Abbâsî Halifesi Müsterşid-Billâh arasındaki bir savaşta emîr-ü'l-alemi's-sultânînin ön saflarda çarpıştığı (Bündârî, s. 164), II. Tuğrul'un emîr-i alemdârının Muharrem 584'te (Mart 1188) İldenizliler'den Nusreüddin Ebû Bekir'e karşı muharip birliklerinin önünde savaştığı, II. Tuğrul'un Şeval 589'da (Ekim 1193) emîr-i alemini 4000 kişilik bir süvari birliğiyle İldenizliler'den Kutluğ İnanç üzerine sevkettiği ve onun da Kutluğ İnanç'ı bozguna uğrattığı (Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, II/5, s. 191) bilinmektedir. Aynı kurum Oğuzlar'da da mevcuttur (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 167).

Muhammed b. Ali er-Râvendî'nin (ö. 604/1207'den sonra) verdiği bilgilerden Abbâsîler'in de bu unvanı kullandığı ve Hârizmşahlar'la Irak'ta cereyan eden mücadeleden Halife Nâsır-Lidînilâh'ın emîr-i aleminin Hârizmşah Alâeddin Tekîş'in Irak'taki temsilcisi Mayacı ile 594'te (1198) savaştığı anlaşılmaktadır (*Râhatü's-sudûr*, II, 368). Karahanlılar'da "alem başlar eri" unvanı verilen alemdârın (mîr-i alem) (Genç, s. 219-220) savaş sırasında harekâtı yakından takip ederek düşmana saldıracak askerlerin saf dışı kalmaması için çalıştığı ve savaşta ön saflarda yer aldığı görülmektedir (Yûsuf Has Hâcib, II, 175 [beyit 2346]). Bu unvanı Hârizmşahlar da kullanmıştır. Nesevî, Hârizmşah Alâeddin Muhammed b. Tekîş döneminde (1200-1220) emîr-ü'l-alemi'l-İrâkî unvanına sahip Şemseddin adlı bir kumandanından bahsetmektedir (*Siretü's-Sultân Celâlidîn Mengübirî*, s. 70). İbn Bîbî Anadolu Selçuklularının nüfuzlu devlet adamlarından Sâdeddin Köpek ile müca-

dele eden ve onu yaralayan emîrler arasında emîr-i alem Togan'ın da bulunduğunu (*el-Evâmîr-ü'l-Alâiyye*, II, 35), Simre subaşılığına tayin edilen emîr-i alem Şah Melik'in devrin itibarlı kumandanlarından biri olduğunu belirtir (*a.g.e.*, II, 164).

Tâceddin es-Sübkî, Memlûkler'de tabl-hânedan (nevbethâne) sorumlu olan emîr-i alemin savaş sırasında nevbet çalınması için gerekli önlemleri alması, askerleri saldırıya teşvik edip cesaretle savaşmalarını sağlaması gerektiğini kaydeder (*Mu'îd-ü'n-ni'âm*, s. 35). Kalkaşendî de Memlûkler'de önemli görevleri olan emîrler arasında saydığı emîr-i alemin tabl-hânedeki savaş araç ve gereçlerinin, bayrak ve sancakların korunmasından sorumlu olduğunu ve emrinde birçok görevli bulunduğunu söyler (*Şubhu'l-a'sâ*, IV, 13). Kalkaşendî ayrıca, Memlûk Sultanı el-Melikü'z-Zâhir Berkuk'un emîr-i alem Ebû Bekir'in Remle valiliğine tayin edilmesine dair bir tevkîine de eserinde yer vermiştir (*a.g.e.*, XII, 315-317).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 106; Belâzürî, *Ensâb*, s. 53-54, 171; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhâki, *Târîh* (nşr. Halîl Hatîb Rehber), Tahran 1368, III, 1117; Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig* (trc. Reşîd Rahmetî Arat), Ankara 1974, II, 175 (beyit 2346); Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), II, 318, 359-360, 364, 368; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 430; XI, 167; XII, 125; a.mlf., *et-Târîhu'l-bâhîr fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevşil* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Bağdad-Kahire 1382/1963, s. 93; Muhammed b. Ahmed en-Nesevî, *Siretü's-Sultân Celâlidîn Mengübirî* (nşr. O. Houdas), Paris 1891, s. 70; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 164; İbn Bîbî, *el-Evâmîr-ü'l-Alâiyye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, II, 35, 164; Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'ü'l-tevârih* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, II/5, s. 184, 186, 191; Sübkî, *Mu'îd-ü'n-ni'âm ve mübidü'n-ni'âm*, Beyrut 1407/1986, s. 35; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, IV, 13-15, 22; V, 139, 146, 456; XII, 315-317; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 35; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 144; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûn-ü'l-İslâmiyye ve'l-veżâ'if 'ale'l-âşâri'l-Arabîyye*, Kahire, ts. (Dâru'n-nehdâti'l-Arabîyye), I, 242-243; Muhammed Hamîdullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları ve Savaş Meydanları* (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1972, s. 204-217; Aydın Tanerî, *Türk Devlet Geleneği-Dün ve Bugün*, Ankara 1975, s. 99; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, İstanbul 1981, s. 219-220; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), II, 77-84; Mustafa Zeki Terzi, *Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidin Döneminde Askerî Teşkilât*, Samsun 1990, s. 116; J. Deny, "Sancak", *İA*, X, 186-189; H. Bowen, "Bayrakdâr", *El²* (İng.), I, 1134-1135; J. Calmard, "Alam ve Alâmat", *Elr.*, I, 788.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

Osmanlılar'da. Mîr-i alem, Osmanlılar'da da hem sancaktar hem mehterhâne bölüklerinin âmirini ifade eder. "Emîr-i alem-i dergâh-ı âlî" ve "emîr-i alemlik-i hâssa" olarak da geçer. XVI. yüzyıla ait arşiv kayıtlarında daha ziyade "emîr-i alem" şeklinde kaydedilirken (BA, MAD, nr. 559, s. 2) XVII. yüzyılın başlarından itibaren belgelerde çoğunlukla "mîr-i alem" biçiminde görülür (BA, D.KRZ, nr. 33120, s. 4; BA, KK, nr. 3398, s. 2).

Mîr-i alemliğin ne zaman ihdas edildiği belli değildir. Fâtiht Sultan Mehmed'in teşkilât kanunnâmesinde mîr-i alemlik, statüsü belirlenmiş üst düzey memuriyetlerden biri olarak tarif edilir. Osmanlılar'da ilk dönemlerden itibaren bayrak kullanıldığı bilindiğine göre böyle bir görevin daha kuruluş yıllarında ortaya çıkmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Mîr-i alem mehterân-ı tabl ü alem denilen sancaktarların ve mehterhânenin başı idi. Mehterân-ı alem adı verilen alemdarlar saltanat sancaklarının muhafazasından ve taşınmasından sorumluydu, mehterhâne takımı ise imparatorluğun askerî müzikisini icra ederdi. Alemdarlar otuz kırk, mehterhâne ise 200 kişiden oluşuyordu ve her iki grubun idaresi mîr-i aleme verilmişti. Bununla beraber mîr-i alemin asil görevi saltanat sancaklarıyla ilgiliydi. Saltanat sancakları 1529'a kadar dört adet iken bu tarihte sayı yediye çıkmıştı. Bunlar bir ak, iki kırmızı, bir yeşil, iki alaca yeşil ve kızıl, bir sarı alaca ve kızıl sancaktan ibaret olup içlerinde en muhtebere ak sancaktı ve bunu mîr-i alem taşırdı. Bu sancak hükümdara yakın bir yerde durur, padişah sefere çıktığında bunu sadece mîr-i alem taşırdı. Ancak önemli bir sefere giden veya bir isyanı bastırmak için görevlendirilen vezîriâzâmın isteği durumunda sancak-ı şerifi ona götürmek de mîr-i alemin göreviydi. Vezir, beylerbeyi ve sancak beylerine tayinleri sırasında padişah tarafından verilen sancak ve tuğların teslimi işi de ona aitti. Saray hazinesinden çıkarılan sancağı mîr-i alem sancaktarlar, mehter takımı ve bir kısım devlet erkânı ile birlikte teslim edilecek kişiye götürür, sancağı kapıda karşılayıp öpen paşa veya bey çevreye teşvîr içinde para dağıttıktan sonra mîr-i aleme de muayyen aidatı ile at ve hil'at hediye ederdi. Sancak beyi, beylerbeyi veya vezir görevde iken ölürse verilen tuğ ve sancaklar mîr-i alem vasıtasıyla geri alınarak hazîne-i âmireye konulurdu.

Elçi kabullerinde de mîr-i alemin görev yaptığı bilinmektedir. Padişahın huzuruna giren elçi takdim edeceği mektubu önce ona verirdi. Mîr-i alem de mektubu en düşük rütbeli vezire teslim eder, sırayla elden ele aktarılan mektup en son vezîriâzam vasıtasıyla padişahın yastığına konulurdu. Eğer padişah tarafından elçiye bir mektup verilecekse bu defa vezîriâzamdandan başlanarak tersine bir sırayla elden ele geçirilir ve yine en son mîr-i alem vasıtasıyla elçiye ulaştırılırdı.

Mîr-i alem, üzengi (rikâb) ağaları sınıfından olduğu için protokolde yeniçeri ağasından sonra ikinci sırayı alır, kapıcıbaşı ve mîrâhurun önünde bulunurdu. Bu bakımdan mîr-i alemliğe tayin silsilesi başkapıcıbaşılıktan veya kapıcıbaşılıktan geçirdi. Fakat büyük mîrâhurluk, rikâbdarlık, teberdarlık, küçük mîrâhurluk, peşkir ağalığı, çuhadarlık, kiler-i âmire kethüdâlığı gibi görevlerden mîr-i alemliğe tayin edilenler de vardı. Mîr-i alemlikten ise büyük mîrâhurluğa, başkapıcıbaşılığa, yeniçeri ağalığına, sancak beyliğine ve beylerbeyliğe tayin yapılabiliyordu.

Diğer rikâb ağaları gibi mîr-i alem de selîmî kavuk giyerdi. Divan toplantılarına katılacaksa mücevveze ile ve serâser üst, dîbâ iç kaftanı, orta ağır raht ve orta ağır abâyili atla gelirdi. Törenlere selîmî ve erkân ferace giyerek divan rahtlı ve abâyili atla katılırdı. II. Mahmud devrinde memurların kılık kıyafetlerinin yeniden düzenlenmesinden sonra mîr-i alem resmî günlerde âdi fes, mertebanî çuhadan harvani giyer ve vezirlere mahsus lehkârî gâşîye ve raht takımlı ata binerdi. Mîr-i alem Divân-ı Hümâyün üyesi olmadığından toplantıya katılması gerektiğinde ayakta beklerdi.

XVI. yüzyılın ortalarına ait rûznâmçe defterlerinde ve daha sonraki kayıtlarda kapıcıbaşılardan ve mîrâhurlardan maaşı günlük 150 akçe iken mîr-i aleminki 200 akçeydi. Mîr-i alem, rikâb ağaları içerisinde 500 akçe maaşı olan yeniçeri ağasından sonra en fazla mevâcib alan görevliydi (BA, D.KRZ, nr. 33120, s. 3; BA, MAD, nr. 416, s. 7; nr. 559, s. 2; nr. 7422, s. 6; BA, KK, nr. 3400, s. 5). Onun bu maaşı diğer rikâb ağaları gibi XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar değişmemiştir (BA, KK, nr. 3507, vr. 1^b). Mîr-i alemin maaş dışında ayrıca arpalığı da vardı. Rikâb ağalarının emekliye ayrılması 120 akçe ile olurdu, ancak 150 akçe ile emekli olan mîr-i alemlere de rastlanılmaktadır (BA, D.KRZ, nr. 33120,

s. 4). Mîr-i alemin asıl önemli gelirini bir göreve tayin edilen vezir, beylerbeyi ve sancak beylerinden aldığı harçlar oluşturuyordu. XVI. yüzyılın sonlarında yüksek gelirli bir eyalete gönderilen beylerbeyiler mîr-i aleme 29.000 akçe, daha düşük gelirli bir eyalete gönderilen beylerbeyiler 10.000 akçe, sancak beyleri de 1000 akçe verirdi.

Kırım hanları, vezîriâzamlar, beylerbeyiler, sancak beyleri gibi üst düzey devlet adamlarının da mîr-i alemleri vardı. II. Mahmud'un hükümdarlığı zamanında Mîr-i alem Çayırzâde Ahmed Bey'in 9 Zilhicce 1248 (29 Nisan 1833) tarihinde vefatından sonra yerine yeni tayin yapılmayarak mîr-i alemlik unvanı lağvedilmiş ve bu memuriyetin görevleri büyük mîrâhura verilmiştir (Ahmed Lutfi Efendi, IV, 58, 75).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, D.KRZ, nr. 33120, s. 2, 3, 4; BA, MAD, nr. 416, s. 7; nr. 559, s. 2; nr. 2231, s. 6; nr. 5965, s. 4; nr. 6977, s. 4; nr. 7422, s. 6; nr. 7534, s. 1161; BA, KK, nr. 3398, s. 2; nr. 3400, s. 5; nr. 3413, vr. 3^a; nr. 3418, s. 1; nr. 3433, s. 1; nr. 3472, s. 2; nr. 3476, s. 1; nr. 3479, s. 3; nr. 3507, vr. 1^b; BA, A.RSK, nr. 1496, s. 9; nr. 1572, s. 58; nr. 1588, s. 27, 109; nr. 1593, s. 40; nr. 1698B, s. 37; BA, A.RSK, dosya kısmı, nr. 2031/104; BA, MD, nr. LVII, 70/179, 86/224, 97/257; nr. LXIX, 297; BA, D.EVM, nr. 26278, s. 171; BA, HH, nr. 23129, 23142, 23147, 23258, 25716; BA, Ali Emîri, II. Ahmed, nr. 198, 199, 1726, 1945; BA, Ali Emîri, II. Mustafa, nr. 1598; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 3292; *12 Numaralı Mühimme Defteri* (nşr. Hacı Osman Yıldırım v.dğr.), Ankara 1996, I, 415; II, 70, 233-234; Fatih Sultan Mehmed, *Kânûnnâme-i Âli Osman* (haz. Abdülkadir Özcan). İstanbul 2003, s. 5, 6, 8; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 47, 135, 241; II, 460, 612, 692; *Kitâb-ı Müstetâb* (haz. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içinde), Ankara 1988, s. 6; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), tür.yer.; *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi* (haz. Ziya Yilmazer), Ankara 2003, I, 50, 121, 123, 136, 607-609; II, 711-712, 722, 996, 1014, 1071, 1123, 1132; Tevkiî Abdurrahman Paşa, *Kânunnâme* (MTM, III/1 |1331| içinde), s. 526-527, 538; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyân fi Kavânin-i Âli Osmân* (haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998, s. 85, 115, 240, 258-259, 264, 268; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyât, 1656-1704* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 454, 482, 725; İzzî, *Târih*, İstanbul 1199, I, vr. 65^a; II, vr. 168^b, 244^b, 283^a; Âkif Mehmed, *Târih-i Cülûs-ı Sultan Mustafa-yı Sâlis*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2108, vr. 13^b, 58^a, 83^b, 91^b, 103^a, 146^b, 155^a, 169^a, 173^b, 235^{a-b}, 241^b, 249^a, 250^a, 258^a, 259^b-260^a, 265^b, 273^a, 274^a, 278^b-279^a, 283^b; Ahmed Lutfi Efendi, *Târih*, İstanbul, ts., IV, 58, 75; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 124, 204-205, 241-245, 268-269, 273-275, 278, 388-392, 430, 449-452; Pakalın, II, 543-544.

MİR ALİ HEREVÎ

(bk. ALİ HEREVÎ, Mîr).

MİR ALİ TEBRİZÎ

(bk. ALİ TEBRİZÎ, Mîr).

MİR CEMİL

(bk. ZAHARYA).

MİR DÂMÂD

(bk. DÂMÂD, Muhammed Bâkır).

MİR FETHULLAH ŞİRÂZÎ

(bk. ŞİRÂZÎ, Mîr Fethullah).

MİR GİYÂSEDDİN MANSÛR

(میر غیاث‌الدین منصور)

Mîr Giyâsüddin Mansûr b. Mîr Sadreddin Muhammed ed-Deşteki eş-Şîrâzî (ö. 949/1542)

İranlı ilim ve fikir adamı.

866 (1462) yılında İran'ın Şîraz şehrinde doğdu. Osmanlı âlimleri arasında Mîr Giyâs olarak da tanınmaktadır (Atâî, s. 170). Fars eyaletinin Hz. Ali soyundan geldiği rivayet edilen ve yetiştirdiği âlimleriyle tanınan Deşteki sülâlesine mensuptur. Babası Mîr Sadreddin eş-Şîrâzî dönemin en önemli düşünürlerindendi. Akıl ilimlerdeki başarısına işaret etmek üzere kaynaklar onun "on birinci akıl, insanlığın üstadı, üçüncü muallim, filozofların sözcüsü" şeklinde söz etmektedir. Babasından öğrenim gören Giyâseddin Mansûr'un on dört yaşında iken Celâleddin ed-Devvânî'yi münazaraya davet ettiği ve yirmi yaşında öğrenimini tamamladığı nakledilmektedir (Ahmed el-Kummî, I, 296; Şüsterî, II, 230). Akkoyunlular zamanındaki hayatının bundan sonraki kısmı hakkında kaynaklarda çok az bilgi verilmektedir. Muhtemelen babası gibi o da kendi adını taşıyan medresede öğretim faaliyetinde bulunmuş, babasının öldürülmesinin ardından medresenin sorumluluğunu üstlenmiştir. 927'de (1521) Safevî Şahı I. İsmâil, Mîrîye Medresesi'nde müderris olan Mîr Giyâseddin Mansûr'u Şîraz'dan getirterek Nasirüddîn-i Tûsî'nin Merâğa'da kurduğu, o sırada ha-